

Бібліографія

1. **Національна концепція впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні** (проект).- Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2005.- 24 с.
2. **Проект національної концепції впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні** / ІПРЕЕД НАН України. - Одеса, 2005. - 24 с.
3. Буркинський Б.В. **Екологічно чисте виробництво** / Б.В. Буркинський // Вісник Національної академії наук України. - 2006. - Вип.5. - С.11-17.
4. **Проект ЮНІДО з більш чистого виробництва. Досвід впровадження в Україні:** матеріали міжнар. наук. практ. конф. [В межах проекту міжнародного співробітництва з ЮНІДО «Започаткування та функціонування Національної програми з чистого виробництва в Україні», 26 листопада 2008 р. - Київ: НТУУ «КПІ», 2008. - 124 с.
5. **Ринковий механізм у сфері природокористування** (концепція модернізації)/ В. С. Кравців, Ю. І. Стадницький, П. В. Жук та ін. Львів, 2010 -119 с.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 330:502.7

В. О. СОЛОДКИЙ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті досліджено аспекти підвищення ефективності сільського господарства у контексті сталого розвитку. Наведено проблеми аграрного виробництва, а також запропоновано шляхи забезпечення його збалансованості.

The article examines the aspects of improving the efficiency of agriculture in the context of sustainable development. The problems of agrarian production are presented as well as the ways of its balancing are proposed.

Ключові слова: сталий розвиток, сільськогосподарське виробництво.

© Солодкий В. О. – к.е.н., доцент Національного університету водного господарства та природокористування

Згідно прогнозів, кількість населення Землі до 2050 року може сягнути 9,2 млрд. осіб. Це зумовить зростання потреби у продуктах харчування в 1,7 рази порівняно зі станом на початок 21 століття. Тому питання продовольчої безпеки сьогодні займає одне з першочергових місць. Це стосується всіх без винятку країн, тобто проблема набуває планетарного масштабу.

Сільське господарство здійснює суттєвий вплив на навколишнє природне середовище через забруднення його пестицидами, фосфатами та нітратами. Галузь є одним із основних антропогенних джерел парникових газів, зокрема метану та оксиду азоту. Станом на 2007 рік, внаслідок сільськогосподарської діяльності, надходження в атмосферу парникових газів складало 13,5% від загального обсягу викидів. Серйозні негативні наслідки мають засолення та виснаження ґрунтів, швидке зменшення площ лісів та ін., що часто спричинені нераціональними та недалекоглядними сільськогосподарськими практиками. Так у Китаї, у результаті сільськогосподарської діяльності, у атмосферу викидається близько 21 відсотка від загальної кількості викидів країною парникових газів, а у Бразилії – цей обсяг сягає 57 відсотків. Крім того, для потреб сільського господарства використовується 70 відсотків від загальної кількості споживання прісної води [1]. Тобто складається ситуація, коли з одного боку діяльність галузі є одним з активних чинників, що призводять до кліматичних змін, а з іншого – такі зміни здійснюють значний негативний вплив на саме сільськогосподарське виробництво.

Сьогодні відбувається активне вивчення процесів цивілізаційного поступу та їх наслідків у контексті забезпечення та досягнення сталості суспільного розвитку. Поряд з реалізацією практичних кроків, як-то квотування за відповідними критеріями викидів парникових газів для країн-емітентів, членами світової спільноти здійснюється розробка стратегій та національних підходів до забезпечення збалансованості розвитку, проводяться активні наукові дослідження. Вивченню проблематики забезпечення сталого розвитку та пов'язаних з цим аспектів господарської діяльності приділили значну частину свого наукового доробку такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Варналій З.,

Геєць В., Гладкий Ю., Долішній М., Кравців В., Медоуз Д., Міщенко В., Нідхем М., Тейлор Д., Трегобчук В. та ін.

У роботах вчених здійснено широкий спектр аналітичних досліджень, визначено взаємозв'язки між складовими розвитку суспільства, запропоновано підходи до збалансування суспільного поступу та представлені концептуальні підходи до вирішення глобальних і регіональних проблем. Разом з тим, сьогодні існує необхідність всебічного продовження вивчення даної тематики, приведення до швидкозмінюваних реалій умов імплементації пропонуваніх розробок у різних сферах діяльності людства. Одним з таких напрямків є сільськогосподарське виробництво, у контексті його сталого розвитку .

У роботі автором досліджується сутність збалансованості та забезпечення процесів стійкості в сучасних умовах розвитку аграрного виробництва, підходи щодо можливостей його удосконалення та аналізуються кроки щодо мінімізації негативних впливів незбалансованості на глобальний та регіональний розвиток. Наведено шляхи забезпечення процесів стійкості розвитку сільського господарства.

Особливу роль та важливість аграрної сфери визначає те, що у ній задіяно більше одного мільярда людей, хоча частка зайнятих у галузі в глобальному масштабі за останні два десятиріччя зменшилася із 45 до 34 відсотків. Хоча наприклад у Малі кількість населення, доходи якого пов'язані із сільським господарством складає 83 відсотки, а, наприклад, у Індії – таких понад 60 відсотків [2].

Водночас, як у окремих країнах, так і в глобальному масштабі, частина сільського господарства у структурі ВВП значно менша, ніж відсоток населення, який працює у галузі. У ситуації, коли у сфері задіяно орієнтовно 34 відсотки всіх працюючих, сільське господарство виробляє лише 6 відсотків світового ВВП. При цьому, доходи зайнятих у сільському господарстві у багатьох країнах є значно нижчими середньої їх величини, а дуже часто – працюючі у секторі знаходяться за межею бідності. Це підтверджує і той факт, що більше 60 відсотків бідного населення Землі живе у сільській місцевості і працює у сільському господарстві.

В умовах зміни клімату, в багатьох країнах, наприклад, Африки, до 2020 року, за відсутності зрошення, урожайність

сільськогосподарських культур може знизитися наполовину. Значною мірою антропогенно зумовлений кліматичний фактор та наростаюча нестача прісної води, є складними проблемами, спосіб розв'язання яких буде визначати умови та якість проживання на значних територіях різних континентів. Тобто, очевидною є особлива важливість та пріоритетність сільськогосподарського аспекту сталого розвитку при вирішенні питань екологічного та соціально-економічного поступу.

Основною екологізації сільського господарства повинен бути комплексний підхід, що ґрунтується на удосконаленні управління екосистемою з урахуванням регіональних та територіальних особливостей. Тобто така діяльність повинна спрямовуватися на підвищення стійкості екосистеми в цілому не лише зменшуючи негативний вплив на навколишнє природне середовище неефективних сільськогосподарських практик, але й з одночасною реалізацією заходів щодо відновлення довкілля. Робота щодо екологізації сільського господарства повинна включати оптимізацію використання водних ресурсів, ефективне регулювання родючості ґрунтів, наукове обґрунтування напрямків та методів роботи сільськогосподарських підприємств, підвищення рівня механізації та ін. Прогнози засвідчують, що інвестування в заходи щодо екологізації сільського господарства 0,16 відсотка світового ВВП може забезпечити збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції до 2050 року на 11,4 відсотка. Причому, якість ґрунтів може бути покращена на 42,8 відсотки, а обсяги використання прісної води зменшені на 34,3 відсотки.

Організаційно-управлінські та економічні заходи у руслі сталого розвитку мають спрямовуватися як на поступове виведення із використання в сільському господарстві застарілих та неефективних підходів і технологій, так і на стимулювання впровадження сучасних економіко-екологічних підходів. При цьому, масштабність завдань вимагає термінової розробки та впровадження відповідних заходів як у окремих країнах, так і на рівні міждержавних структур та міжурядових організацій. Зазначимо, що взаємопов'язаність та взаємозалежність держав у питанні техногенного чинника кліматичних змін вимагатиме зосередження додаткової уваги

розвинених країн на проблемах країн, що розвиваються, не лише у рекомендаційному, а й у більш прикладному аспекті.

З метою екологізації сільськогосподарського виробництва, у Європейському Союзі вже більше двадцяти років у різних формах працює механізм компенсацій сільськогосподарським виробникам за перехід до органічного землеробства. А у Бразилії, кредити за низькими ставками надаються тим фермерам, які застосовують технології, що зменшують надходження в атмосферу вуглецю. Складним для однозначного вирішення є питання субсидування виробників сільськогосподарської продукції. На урядовому рівні повинні бути прийняті рішення щодо припинення субсидування господарств, які використовують у своїй діяльності екологічно неефективні підходи. Значні обсяги субсидування при вирощуванні певних сільськогосподарських культур, у багатьох розвинених країнах, ставлять у нерівні умови тих, хто такі культури не вирощує. Це спотворює цінову ситуацію як на світових так і внутрішньодержавних ринках сільськогосподарської продукції. В таких умовах, у країнах, які розвиваються і не можуть забезпечити співставне або ж субсидування взагалі, працювати в галузі стає не вигідно. Ті ж, хто вимушений займатися фермерством, не можуть дозволити собі сучасні технологічні підходи, використовують застарілу та екологічно і економічно неефективну техніку і технології, що у свою чергу зменшує врожайність і спричиняє здорожчання продукції.

У подібних умовах, використання підходів, що спрямовані на досягнення сталого способу розвитку такими виробниками сільськогосподарської продукції, є надзвичайно ускладненим. Важливо враховувати, що таких виробників у глобальному масштабі – більшість. А очевидна відсутність стимулів для інвесторів вкладати кошти у неефективні проекти, призводить до наростання проблем у галузі, а у випадку держав, які історично, територіально або з інших причин орієнтуються на сільське господарство, то й у відповідних країнах у цілому.

Тобто, продовження практики субсидування розвиненими країнами своїх виробників сільськогосподарської продукції можна віднести до чинників, які не прямо, а через відповідний складний механізм, не сприяють залученню

ресурсів у розвиток аграрного виробництва у глобальному масштабі. Це, у свою чергу, призводить до виникнення все нових екологічних, а отже і кліматичних проблем, і не сприяє переходу до сталого економічного, екологічного і як підсумок – соціального розвитку [3]. Адже відсутність вирішення і нарощування проблем у більшості країн, не забезпечить сталий розвиток у глобальному масштабі, навіть тоді, коли економічно розвинені країни світу локально вирішують проблеми на місцях і розробляють масштабні програми їх вирішення. І хоча конкретна робота, яка включає як експертну діяльність, так і фінансування конкретних проєктів проводиться вже протягом тривалого часу, її обсяги недостатні для дієвого впливу на ситуацію. Для досягнення мети сталого розвитку, тобто забезпечення майбутнім поколінням умов проживання, принаймні, не гірших ніж є сьогодні, необхідно суттєво розширювати комплексну, в тому числі і фінансову роботу з країнами, які потребують удосконалення сільськогосподарських практик.

Як у розвинених країнах, так і державах які розвиваються, важливим є забезпечення технічної, технологічної та економічної підготовки сільськогосподарських працівників до роботи в умовах переходу до сталої економіки. І якщо в постіндустріальних країнах така підготовка має носити допоміжний, то в країнах на шляху розвитку – фундаментальний характер. Знову ж таки, фінансове, логістичне та організаційне забезпечення цієї роботи є проблемою, вирішення якої сприятиме реалізації збалансованості цивілізаційного поступу. Також важливим є фіскальний механізм, який повинен стимулювати перехід до екологічно-ефективних підходів у агровиробництві. Сертифікація продукції на відповідність технології її виробництва та, відповідно, якості сучасним екологічним стандартам повинна стати додатковим стимулом переходу виробників до так званих «зелених» технологій. Разом з тим, питання цінової політики, мають узгоджуватися з платоспроможністю більшості населення, адже лише у такому випадку попит сприятиме інвестуванню та, відповідно, подальшому максимально широкому впровадженню сучасних сільськогосподарських практик.

З іншого боку, дефіцитність, реальна загроза швидкого вичерпування багатьох видів ресурсів і, в тому числі, вуглеводнів, а отже зростання їх вартості, деградація земель, тобто зменшення доступних для обробки площ, є ефективним чинником стимулювання ресурсозбереження, причому як на локальному так і на глобальному рівні. В таких умовах швидкими темпами зростає попит на екологічно чисту продукцію. У Сполучених Штатах Америки у 2010 році, в умовах розширення інформаційної компанії стосовно необхідності здорового харчування, споживачі придбали так званої органічної продукції на суму близько 27 млрд. дол. (у 1990 р. – на 1 млрд.). У 2011 році обсяги споживання населенням екологічно чистої продукції, згідно оцінок, склали в США близько 60 млрд. дол., а у 2015 – сягнуть близько 105 млрд. дол. [4].

У зв'язку з тим, що на світовому ринку продовольства домінує незначна кількість компаній (так, у 2008 році десять найбільших компаній контролювали близько 80 відсотків світового продовольчого ринку, а лише через оборот двох компаній проходило 80 відсотків всього зерна) гостро стоїть питання ціноутворення на відповідну продукцію. І хоча в подібній ситуації, інші виробники мали б фінансово вигравати в умовах часто монопольних та/або високих цін, питання доступу на ринки є тим наріжним каменем, який визначатиме як розвиток світового та локальних ринків продовольства, так і напрямок розвитку агровиробництва на перспективу.

Перехід до екологічно ефективного сільськогосподарського виробництва сприятиме зростанню зайнятості. Дослідження здійснені у Великобританії доводять, що виробництво екологічно чистої продукції збільшує потребу у працівниках на 32 відсотки. За умови, що всі сільськогосподарські виробники перейдуть на виготовлення органічної продукції, чисельність ефективно зайнятих у сфері може зрости на 93000 осіб. За сучасними прогнозами, до 2050 року у зв'язку з переходом до сталого розвитку та, відповідно, до екологічно чистого сільськогосподарського виробництва, у планетарному масштабі може бути створено більше двохсот мільйонів додаткових робочих місць. Хоча зі зростанням продуктивності праці та удосконаленням технологій, додаткові робочі місця не у всіх випадках є постійними робочими місцями. Разом з

тим, сезонні та тимчасові роботи теж є джерелом доходу для часто гостро потребуючих робочого місця працівників. У Європейському Союзі, такі роботи можуть виконувати не тільки представники ЄС, але й громадяни країн, які не учасниками Європейського Співтовариства, наприклад, Східної Європи або Північної Африки [5].

Сьогодні, близько трьох четвертих населення Землі з низькими доходами проживає у сільській місцевості. І хоча причин такої ситуації існує багато, можна стверджувати, що екологізація сільськогосподарського виробництва, за умов розробки ефективного механізму її реалізації, у контексті підвищення стійкості агровиробництва до наслідків кліматичних змін, є одним із можливих шляхів забезпечення зростання доходів та покращення якості життя сільського населення. Ведення сільського господарства з дотриманням вимог збалансованості екологічної, економічної та соціальної складових суспільного розвитку сприятиме зростанню зайнятості, збільшенню доходів працівників як сільськогосподарства так і суміжних галузей, покращенню їх умов праці та відпочинку. Тобто, у такому випадку мова йде не про просте, а розширене відтворення робочої сили в одній з найбільших за обсягами виробництва та чисельністю галузей, що, у свою чергу, є необхідною умовою та додатковим чинником забезпечення сталого суспільного розвитку.

Незважаючи на можливі труднощі перехідного періоду до екологічно ефективного агровиробництва, дослідження свідчать, що використання підходів сталого розвитку у сільськогосподарських практиках, у більшості випадків, вже у короткостроковій перспективі забезпечує підвищення врожайності та зниження питомих витрат, оптимізацію цінової політики, та, відповідно, гарантує зростання доходів. Крім того, застосування сучасних технологій, удосконалення підходів до використання мінеральних та органічних добрив, засобів захисту рослин та ін., не лише зменшує витрати виробництва, але й виступає вагомим фактором забезпечення здорового способу життя споживачів відповідної сільськогосподарської продукції та підвищення безпеки праці працівників, зайнятих на відповідних роботах.

Разом з тим, в сучасних умовах, у багатьох країнах світу, працівники аграрного сектору, не мають належного рівня

соціального захисту. Неплатоспроможність, а отже відсутність доступу до послуг соціального характеру і, у першу чергу – охорони здоров'я, впливає на всі сфери життя зайнятих у сільському господарстві. В умовах сталого розвитку аграрної сфери, соціальні гарантії аграріїв повинні включати засоби захисту на випадок тимчасового та раціонально обґрунтованого зниження ефективності їх роботи. Особливо це може стосуватися періоду виникнення та подолання труднощів зумовлених переходом до сталого сільськогосподарського розвитку, а також гарантій покриття збитків від непередбачуваних кліматичних та інших форс-мажорних обставин.

Соціальних захист у сільському господарстві, на глобальному рівні, має поширюватися на випадки захворюваності та виробничого травматизму. У зв'язку з важкими умовами праці, кількість захворювань та нещасних випадків пов'язаних з роботою у сільському господарстві, у світовому масштабі, складає половину від їх загальної кількості [6].

В сучасних умовах, необхідно є розробка і реалізація як короткострокових та середньострокових заходів так і довготермінових державних стратегій щодо забезпечення таких, що відповідають сучасним стандартам, умов праці та її справедливої оплати у сільському господарстві. Лише дієва система соціального захисту та державних гарантій і реалізація комплексу технічних, економічних, управлінських та інших заходів у контексті сталого поступу, забезпечать можливість переходу галузі до нових стандартів розвитку на основі сучасних екологічно ефективних технологій.

Бібліографія

1. **Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)**. 2008. Environmental outlook to 2030 (Paris).

2. **Global employment trends 2012**: Preventing a deeper jobs crisis (Geneva); CEDEFOP.

3. Herren, H. et al. 2011. **Green jobs for a revitalized food and agriculture sector (Rome)**.

4. **Altprofits**. 2011. Available at: http://www.altprofits.com/ref/ct/ctv/sustainable_agriculture.html [29 Apr. 2012].

5. Offermann, F.; Nieberg, H. 2000. **Economic performance of organic farms in Europe, Organic Farming in Europe**: Economics and Policy, Vol. 5 (Stuttgart, University of Hohenheim).

6. 2008. **Promotion of rural employment for poverty reduction**, Report IV, International Labour Conference, 97th Session (Geneva).

Рецензент: д.е.н., професор Шурик М.В.